

Marosi Ernő

MAGYARORSZÁGI GÓTIKUS TEMPLOMHOMLOKZATOK

Az a kutató, aki hozzáfogna ahhoz, hogy az egyetemes művészettörténet kézikönyveinek szempontjai szerint adjon számot a magyarországi középkori művészet fejlődéséről, jelen esetben a gótikus építészet történetéről, gyakran találná magát szemben a szakirodalom teljes hallgatásával olyan kérdésekben, amelyeket más országok művészettörténetírása vagy az egyetemes művészettörténeti kutatás lényegesnek minősít. Az ilyen kérdések közé tartozik a gótikus templomhomlokzatok kérdése is, amelyről feltűnően kevés szó esett, annak ellenére, hogy egyrészt építészettörténeti irodalmunk különösen sokat foglalkozott és foglalkozik templomépítéssel, sőt, e témakörrel önálló monográfiák is jelentek meg; másrészt pedig hogy a templomhomlokzatok stiláris fejlődésének tárgyalása a nemzetközi szakirodalomban is legalább olyan fontos, mint pl. a gótikus boltozatstruktúra vagy a téralkotás vizsgálata. Nyilvánvaló, hogy ilyen mértékű hallgatás oka nem lehet egyedül valamely, kutatásunk hagyományában rejlő negativum, hanem jelentős objektív, emlékanyagunk jellegével összefüggő tényezőknél is része lehet benne.

A gótikus homlokzat építésze önálló építészeti műfaj, egész Európában a legjobb építőmestereknek, sokszor ezek egész generációinak fenntartott különleges feladat. Általában nem a gótikus templom sine qua nonja - ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy bőven maradt ránk, vagy legalábbis a 19. századra, nyers állapotban hagyott homlokzat, de ugyanígy, alig találunk teljesen befejezett homlokzati építményt. Jellegét talán legjobban a német "Schauwand" kifejezés foglalja össze: legfontosabb feladata a bejáratnak - axiális nyugati főbejáratnak vagy a kereszthajó kapujának - építészeti és képzőművészeti eszközökkel való hangsúlyozása, méltóvá tétele, s egyben az építészet egész kelléktárának felvonultatása is. Mindig megfelel a belső strukturának, de sohasem úgy, ahogyan a 19. századi purizmus tételezte fel a belső architektúra és a külső tagolás mechanikus viszonyát. Ezért minden esetben külön problémát jelent a belső tértagolás és a homlokzat beosztása közti egyensúly megteremtése, a bejáratok kiosztásának, a nyílások elrendezésének harmonikus elrendezése. (1) Jelen van ez a probléma akkor is, ha a homlokzat nem több orozatos homlokfalnál, de még fokozottabb, ha maga is önálló szervezettségű, sajátos statikájú épületrész, előcsarnokokat, nem ritkán különlegesen nagy reprezentatív értékű, jelvénytörő tornyot vagy tornyokat is tartalmazó komplexum.

A magyarországi gótika az előző korszak végétől, különösen a 13. század késői román építészetétől e probléma megoldásának számos magas színvonalú példáját örökölte. Az örökség feltűnően sok esetben szó szerint értendő; gyakran éppen a templomok nyugati része marad az átalakítás után is érintetlenül román kori formájában. Nemcsak román kori tornyokat, hanem velük együtt eredeti homlokzatokat is megőriztek pl. Szepeshely, Szászsebes átépítésénél; a 13. századi diszpozíció dominál a budai Nagyboldogasszony templom homlokzatán, de a garamszentbenedeki apátsági templom 14. századi homlokzata is megfelel tömbszerű tornyai között nyíló gazdag kapuzatával és felette nagy ablakával, belül pedig a tornyok közötti karzatával annak a típusnak, amely a nagyobb szabású román kori templomokat jellemezte. (2) Ennek a kéttornyos-karzatos strukturának a jelentősége azonban a 14. századtól kezdve lassan elmúlt. A későbbi templomok nyugaton többnyire egyszerű bejárati előcsarnokot igényelnek, belül pedig általában kápolnákat, amint a 14. századtól kezdve és az egész 15. században Magyarországon is megfigyelhető a különféle magán-és testületi célokot szolgáló kápolnaalapítások iránti igény erősödése. Mindehhez járulnak a templom nyugati részén szokásos zenekarzatok, gyakran a legkésőbbi gótikus építmények, amelyek, mint pl. Kolozsvárott, Lőcsén, Késmárkon, nem ritkán a meglevő adottságok figyelembevételével, aszimmetrikusan illeszkednek a nyugati belső falhoz. A 13. századi templomépületeken még önálló előépítményként emelkedő, nagy kéttornyos homlokzatokat igénylő reprezentatív szándékok módosulásával tehát megszűnik az önálló homlokzati rész emelésének oka is.

Régóta ismeretes ugyanakkor, hogy változatlanul szokásos a román korban kialakult másik homlokzattípus, amely a hajó nyugati fala elé állított hasáb formájú toronyból áll. Sőt, különösen a falusi építészet kapcsán, gyakran tételezik fel, hogy ez a típus, amely valójában nem is a szó szoros értelmében vett homlokzattípust, hanem toronnyal összekapcsolt tömegcsoportot alakít, egyik fontos jele lenne a 14. századba messze benyúlóan továbbélő román kori stílushagyománynak. (3) Hasonló, a templom tömegéhez kapcsolt, tagolatlan vagy egészen igénytelenül tagolt, többnyire hasáb alaku, legfeljebb kőkeretes ablakkal díszített tornyok azonban uralkodó szerepet játszanak a gótikus templomokon, mégpedig nemcsak falusiakon, hanem sok városi plébániatemplomon is. Nagyobb méretekben, de a falusi templomokéhoz hasonló tömegcsoportosítás: többé-kevésbé tagolt tömegű szentély és hosszház és felállított hasábként magasodó torony ellentéte jellemzi nem egy gótikus városi plébániatemplom épületét is; így pl. Nagybányán, Pozsonyban a korábbi toronyhoz a 15. század elején csatolt két kápolna megépítése előtt, Bártfán, Iglón, eredetileg is Lőcsén, igen későn Eperjesen, Segesvárott, Désen, vagy a késői gótikus Ferula által sajátosan módosított formában, Nagyszebenben. Mindezeknek a tornyoknak az elrendezését jellemezheti a hatásos kontraszt, máskor az impozáns zártság, a dacos méltóság is, olykor gondos megmunkálás jellemzi egy-egy részletüket, leginkább bejáratukat, de a finomság, karcosság soha nem jellemző rájuk. Talán éppen ezért szokás konzervatívoknak tekinteni őket ugyanúgy, ahogyan a gótikus építészet történetében a legszigorúbb stílustörténeti alapelveket érvényesítő Paul Frankl is szívesebben beszélt volna az egész polgári és várépítéssel kapcsolatban a romanika stílusprincipiáinak továbbéléséről, mint hogy gótikának tekintsen olyan jelenségeket is, amelyek nem a klasszikus katedrálisokon formálódott

mesterség tradícióin belül jöttek létre. (4) A gótikus stíluskorszak ilyen szigorú meghatározása azonban természetesen éppen azt veszélyezteti, hogy valóban stíluskorszaknak tekinthessük. S ezzel a problémával éppen nekünk kell szembenéznünk, mivel emlékanyagunk legnagyobb része Frankl fogalomalkotásának megfelelően legjobb esetben érdekesítően retardált romanika lehetne csak.

Azt a megfigyelést, hogy az egytornyos városi templomok jelentős és jellemző tendenciát képviselnek, még inkább megerősíti az a tény, hogy néhány kéttornyosnak elkezdett templomhomlokzatunkon is rendszerint csak az egyiket fejezték be teljes magasságában. Ez is arra utal, hogy a nyugati toronyok jelentősége Magyarországon nem elsősorban az axiális főbejárat hangsúlyozásában áll. Román kori falusi templomokon igen gyakori jelenség ez, de gótikusakon is előfordul, sőt, pl. a bártfai Szent Egyed templomra is jellemző, hogy a nyugati torony alatt egyáltalán nincs bejárat. Általános jelenség viszont az oldalsó, különösen a déli homlokzat tudatos, bejáratlalt és gondosan csoportosított ablakokkal való komponálása, homlokzatként való kezelése. (5) Ezzel a jelenséggel gyakran találkozunk városi templomokon is, melyeknek nem ritkán urbanisztikai helyzete is fontosabbá teszi az oldalhomlokzat látványát, mint a nyugati bejáratét. A 14. századtól kezdve a nagy városi csarnoktemplomokon a tértagolás logikája is ezt a megoldást terjeszti el, s válik a legnagyobbakon elterjedté a négy oldalsó kapuzattal hangsúlyozott típus, mint Lőcsén, Pozsonyban, a soproni Szent Mihály templomon, Budán a Nagybaldogasszony templom Mária-kapujának megépülte után, Kolozsvárott, Brassóban. Ezeket a bejáratokat, melyeknek pusztán megléte is a tér ujszerű, nem egyedül csak axiális szervezését tételezi fel, igen gyakran díszítésüknek gazdagsága s a hozzájuk kapcsolódó előcsarnokok gyakran, így pl. Kassán, Lőcsén, Eperjesen, Sárospatakon, Nagyszébenben stb. az előcsarnokok felett oratórium tömege is gazdagítja, teszi jelentősebbé. Így a nyugati bejárat veszt jelentőségéből és reprezentativitásából is, és a nyugati egyetlen torony valóban csak járulékos részként jelenik meg. Ismét lehetne Franklnak a romanikát jellemző szavát idézve, additivitásról beszélni. Ez az additivitás nem egy esetben építészetiileg is kifejezésre jut, amennyiben a torony közlekedési rendszere önálló, pl. külön lépcsőtornyon kívülről is megközelíthető. Mert hiszen a városi templomtornyok éppugy, mint a falusiak is, elsősorban közhasznú épületek, megfigyelő- és jelzőállomások, őrhelyek és időjelző épületek is egyben. Használatuk nagyrészt független a templom használatától, s legtöbb városunkban helyettesítik is a várostornyot vagy a városháza tornyát. Reprezentatív funkciójuk is inkább az egész közösségre, falura vagy városra vonatkozik, mint a templomra. Innen ered az, hogy szemmel láthatóan az egész középkorban elkülönülnek a templom egészétől, amint később is gyakran külön életüket élik.

Velük kapcsolatban tehát aligha lehet érvényesíteni a homlokzatképzés klasszikus mércéit. Ennek oka pedig mindenképp abban rejlik, hogy hazai gótikus templomaink többségének megépítésében aránylag csekély szerepet játszott a kőfaragómunka s annál nagyobb a kőművesmesterség.

A két iparág közül a középkorban csak a kőfaragást tekintették művészetnek, s a kőfaragószabályzatoknak a konkurenciát kizáró tilalmai, a páholyok forrásanyaga világosan mutatják, hogy az építészeti tervezés a legnagyobb feladatokon kizárólag a kőfaragók kezében volt. A teljes értékű kőfaragóképzettség az egyedüli út az építőmesterei képzéshez is. (6) Másrészt, a középkori építőmesterek ránk

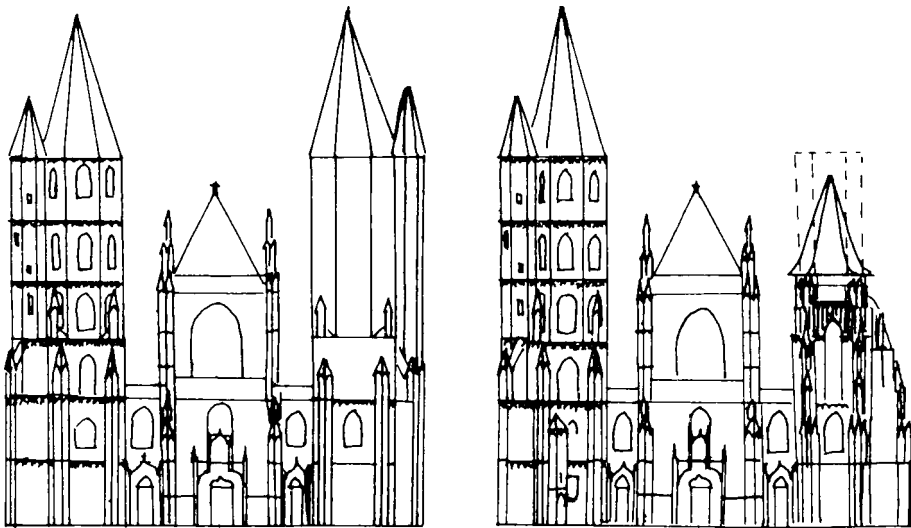
maradt tervei is tanusítják, hogy ezek mind faragott kő szerkezetekre voltak tekintettel. A mi emlékanyagunk többsége pedig falazott technikájú, téglá- vagy törtekő-szerkezet, aránylag kevés faragott kőrészlettel, amilyenek elsősorban az ajtó-és ablakkeretek, boltozati bordák, konzolok, különféle párkányok, lépcsők, esetleg armirozott falrészletek kváderei. Az építőpályók munkamenetében döntő szerepet játszott a kvádertechnika és a pontos illesztésű, előre elkészített, viszonylag karcsu faragott kőszerkezetek alkalmazása. Ott, ahol a faragott kőrészletek kőművesmunkát igénylő falakban kapnak helyet, nem építőpályókkal, hanem alkalmanként közreműködő, vagy éppen az igényelt részleteket készen szállító kőfaragókkal kell számolnunk. Így a kőművesmunka uralkodó szerepéből következnek azok a konzervatívnak ható stiláris vonások is, amelyek egyébként a boltozatokat, a faragott kőrészleteket, mint pl. kapuzatokat, kőrácsokat rendszerint nem jellemzik. A középkori építőmunka kettős szervezetéből adódó értékelési problémát így nem mellőzhetjük; ugyanakkor, amikor Európa nagy részén az építészettörténet a kőfaragás mesterművein alapul, nekünk emlékanyagunk többségénél a máshol figyelemre is alig méltatott kőművesépítészet sajátosságait kell alapul vennünk. Itt pedig a klasszikus értelemben vett homlokzattervezés igényével általában nem számolhatunk, mert az a kőfaragók tervezőmunkájának fontos műfaja.

Ezek alapján érthető, hogy a homlokzattervezés és -építészet nagy teljesítményeivel elsősorban a magyarországi építőpályók hatáskörében számolhatunk. Nyilvánvaló az is, hogy emlékeink nemcsak a pusztulások miatt, hanem a homlokzatokat különösen gyakran érintő átépítések következtében is igen megfoghatkoztak. Tehát igen kevés emlékre vagyunk utalva akkor, ha megkíséreljük felvázolni a magyarországi homlokzatok történetét.

Gótikus templomhomlokzataink egy csoportja, úgy látszik, a 13. század második felétől kezdve jelent meglehetősen erőteljes szakítást a román kori hagyományokkal. A koldulórendek templomain ekkortájt jelenik meg az a homlokzattípus, amelynek legszebb fennmaradt példája a segesvári dominikánus templom homlokzatképzése, de hasonló rendszerre lehet következtetni a soproni ferences vagy a beszercei minorita templomok homlokzatainak részleteiből is. (7) A toronytalan, egységes oromzattal zárt, többnyire a középső nagy ablakba metsző, vimpergás kapuzattal díszített homlokzattípus eredetét nyilvánvalóan a 13. századi klasszikus gótika eredetileg kereszthajókon kialakult kompozíciós típusából lehet levezetni. A koldulórendek más tekintetben is gyakran vesznek át egyszerűsített formában a klasszikus stílusban kialakult megoldásokat, s ugyanakkor valamennyi itt felsorolt emlék részletképzésében is ugyanerre a forrásra visszavezethető vonásokat mutat. Ez a homlokzati típus nemcsak azért igen jelentős, mert valamennyi koldulórendi építkezés homlokzatképzését meghatározza, hanem azért is, mert a városi plébániatemplomok építészetébe is közvetíti a homlokzatnak egyszerű zárófalként való felfogását. Ez a felfogásmód nyilvánvalóan érvényesül ott, ahol a homlokzaton huszártorony vagy lépcsőtorny szolgálta a tagolást, ami egyben a gótikus kápolnaépítészet mintaképeire is utal. (8)

Meglehetősen hiányos emlékanyagunk alapján is állítható, hogy a magyarországi építészetben is igen nagy szerepe volt a freiburgi Münster homlokzata által kialakított és széles körben mérvadó homlokzati típusnak. Az előcsarnokot magába foglaló négyzetes alépitményből és fölötte nyolcszögletestől álló típusnak leg-

inkább a soproni Szent Mihály templom nyugati tornya felel meg emlékanyagunkban, persze olyan lényeges módosulásokkal, melyek részben a bécsi közvetítésből, részben - így a vízszintes szinttagolás - a kevésbé nagyigényű tervezésből következnek. Ez a toronytípus, amely mindig zárt oromfal előtt emelkedik, a késői 15. századig, Abaujszántó vagy Nagymaros plébániatemplomainak homlokzatáig fontos alaptípus lehetett, s amint csökkent megvalósításában a kőfaragómunka szerepe, úgy alakult át arányai, tagolása, támrendszere, végül csak két alapelemét és bejárati előcsarnokát tartotta meg. Egyszerűsítésének, az arányok módosulásának jellemző képét kapjuk, ha csak a típus néhány képviselőjét, a budai Mária Magdolna templom nyugati tornyát, a Nagyboldogasszony templom déli tornyát, a gyöngyöspatai vagy a gyöngyössolymosi tornyot idézzük. (9) Talán ennek a formának távoli leszármazottja az a végig nyolcszögű torony forma is, amely a debreceni Szent András templom jellemző motívuma volt, s amely talán ennek a mintaképnek a hatása alatt terjedt el az Alföld peremvidékein. (10)

A kassai Szent Erzsébet templom nyugati homlokzata
Az első terv rekonstrukciója és a déli torony tervváltozása

Bizonyos, hogy a kassai Szent Erzsébet templom homlokzatának tervezésekor, a 14. század utolsó évtizede táján, a freiburgi toronytípus egy variánsát használták fel a kéttornyos főhomlokzat két oldalán. Az északi torony egyes részletei valamilyen freiburgi tervmásolat ismeretére mutatnak. Így a sarkoknál két-két, fiáléval koronázott támpillér áll; a négyszögű alépitmény sarkain álló fiálék is a freiburgi saroktabernákulumok csökevényei, de az oldalsó lépcsőtorny is megvan Freiburgban, csak hogy a keleti oldalon. Az egész kompozícióra itt is jellemző az arányok - részben talán a 15. század végi ujjáépítés rovására írható - szervesetlen megnyújtása, a szigorúan keresztülvitt szinttagolás. (11) Az első kéttornyos terv

közül állhatott ahhoz, amit nyilván hasonló előképek alapján csak a 16-17. században valósítottak meg a nagyszombati Szent Miklós templomon. Itt ugyanis a 14. század végi, egytornyos homlokzatot, amely a pozsonyi dóm nyugati részét követte, csak Oláh Miklós kezdeményezésére kezdték az oldalsó kápolnák fölé emelt két toronnyal átépíteni, s az északi torony befejezésére csak a 17. század végén került sor. Ez esetben tehát a gótikus homlokzatképzés alapelveinek és formáinak hosszú utóéletét figyelhetjük meg. (12)

A kassai, öthajós épület elé tervezett homlokzaton nem sikerült egységet teremteni: a kereszthajók homlokzatával azonos tagolású középrész és a mellékbejáratokat tartalmazó, alárendelt falmezők teljesen elkülönülnek a tornyoktól. Valószínű, hogy akárcsak a kassai épület boltozásának fázisában a belső téralakításban, úgy a nyilván ugyanekkor, legkésőbb az 1410-es évek közepén elkezdett déli tornyon is a bécsi Stefanskirche déli tornya, s ennek prágai mintaképe a Szent Vitus templom déli homlokzatánál, befolyásolja a tervváltozást, s egy hangsúlyozottabban vertikális, hasábszerű zártságát magasabb szintig megőrző toronytípus tervezéséhez vezetnek. Kassán ugyan ez a terv csak az 1460-as években valósul meg a mellékhajók fölötti szinten, de a brassói Fekete templom és a kolozsvári Szent Mihály templom valamivel korábbi, kéttornyosnak elkezdett homlokzatai már ennek a hatását árulják el. Ugy látszik, hogy a kassai déli torony első tervének ablakmotívumát Kolozsvárott az északi torony közös csucsv alá vont két ablaka és - talán tagolásában hitelesebben - a brassói toronyablakok őrizték meg, míg a kassai és a kolozsvári déli tornyon a motívumot módosított formában valósították meg. (13) Kassán a templom szokatlanul széles, bazilikális hosszháza olyan megoldást kívánt, amelyben igazi egységet a déli torony sem teremthetett, míg Kolozsvárott és Brassóban, háromhajós csarnoktemplomok nyugati homlokzatain az új toronyforma alsó részeivel a bejáratok homlokfal új egységét sikerült megvalósítani, s egyben olyan homlokzati típust, amelyen hangsúlyozottabb módon ugyan, de egységesen vonulhat végig a templom oldalhomlokzatainak tagolási rendszere. Ezeknek a megoldásoknak az esetében nemcsak a problémafelvetés módja, a megoldás keresésének útja, hanem egyéb, stíluskritikai tények is arra mutatnak, hogy egymással összefüggő, szervezettebb kőfaragóműhelyek, építőpáholyok művei. Mi sem jellemzi jobban e páholyművészet magyarországi sorsát, s egyúttal a városi templomok homlokzatképzése iránti valóságos igényeket annál a ténynél, hogy valamennyi idézett terv megvalósítása félbemaradt, vagy egyetlen toronnyal valósult meg.

JEGYZETEK

(1) Alapvető: KUNZE, H.: *Das Fassadenproblem der französischen Früh- und Hochgotik*. Leipzig, 1912. A klasszikus gótikus homlokzatképzés problémájának néhány példája: BRANNER, R.: *St. Louis and the Court Style*. London, 1965.; KLOTZ, H.: *Der Ostbau der Stiftskirche zu Wimpfen im Tal. Zum Frühwerk des Erwin von Steinbach*. München-Berlin, 1967. főleg: 69. skk.; KAUFMANN, H.: *Die Kölner Domfassade. Der Kölner Dom*. Köln, 1948. 80. skk.; KLETZL, O.: *Die Junker von Prag in Strassburg*. Frankfurt a. M. 1936. - A kérdéskör összefoglaló tárgyalásához máig alapvető: DEHIO, G. - BEZOLD, G. v.: *Die kirchliche Baukunst des Abendlandes Bd. II*. Stuttgart, 1901. 96. skk.; 155. skk.; PONTEN, J.: *Architektur die nicht gebaut wurde*. Stuttgart-Berlin-Leipzig, 1925. 26. skk.; v. ö.: FRANKL, P.: *Gothic Architecture*. Harmondsworth, 1962. 108. skk.

(2) E hagyományos típus újabb monográfiája (hangsúlyal nem a homlokzatképzésre, hanem a téralkotásra): TOMASZEWSKI, A.: Romańskie kościoł z emporami zachodnimi na obszarze Polski, Czech i Węgiel. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdansk, 1974. - a magyarországi emlékműanyag áttekintése különösen: 247 skk. A budai Nagyboldogasszony templom homlokzattervéről 1. CSEMEGI J.: A budavári főtemplom középkori építéstörténete. Budapest, 1955. 58. - a megvalósítás stílisis összefüggéseiről: u. o. 80. skk.

(3) DERCSÉNYI, D.: A középkori magyar falu temploma. Szépművészet I (1940) 168. skk.

(4) FRANKL 1962. 250. sk.

(5) KOZÁK, K.: A lovászpatai evangélikus templom feltárása és helyreállítása. Magyar Műemlékvédelem 1959-1960. Budapest, 1964. 161.

(6) "Steinwerk és Maurerwerk": v. ö.: strassburgi páholyszabályzat: 12-14. artikus és 42. artikus. HEIDELOFF, C.: Die Bauhütte des Mittelalters. Nürnberg, 1844.; és HASAK, M.: Die romanische und gotische Baukunst. Der Kirchenbau des Mittelalters. Handbuch der Architektur. Teil II. Bd. 4. Heft 3. Leipzig, 1913. 334. és 338. V. ö.: CLOMBIER, P. du: Les chantiers des cathédrales. Paris, 1973.² 44 skk.; BOOZ, P.: Der Baumeister der Gotik. Berlin, 1956. 18. sk.

(7) Segesvár, Beszterce: VĀTĀSIANU, V.: Istoria artei feudale in țările Romne I. Bucuresti 1959. 617, 116. - Sopronhoz: TÓTH, S.: Magyar Műemlékvédelem 1967-1968. Budapest, 1970. 387.

(8) Pl.: Sopron, Szent György templom. - Sopron és környéke műemlékei. Magyarország műemléki topográfiája II. Budapest, 1956.² 233. skk. és SALLAY M. - SEDLMAYR, J.: A soproni Szent György templom homlokzatának helyreállítása. Magyar Műemlékvédelem 1961-1962. Budapest, 1966. 167. skk. - A Szent György templom kápolnájellegéről 1.: MAROSI, E.: Stiltendenzen und Zentren der spätgotischen Architektur in Ungarn. Kunsthistorisches Jahrbuch der Universität Graz VI/1971/3 skk.

(9) A soproni tornyok típusáról: DERCSÉNYI, D.: Sopron és környéke műemlékei 120. skk.

(10) A debreceni Szent András templomról: BALOGH, I.: Debrecen. Budapest, 1958. 10 skk. Csenger helyzetéhez: TOMBOR, I.: A csengeri középkori templomtornyó és építészeti kapcsolatai. Műemlékvédelem XIV/1970/71 skk.

(11) A kassai homlokzat építésének kronológiájához: MAROSI, E.: Tanulmányok a kassai Szent Erzsébet templom középkori építéstörténetéhez III. Művészettörténeti Értesítő XX/1971/261 skk. - Figyelemre méltó jelenség a kassai homlokzat középrészének kompozicionális - eredetileg szerkezeti is érvényesülő - függetlensége a különálló tornyoktól. Ez a Steindl-féle restaurálásig megvolt állapot világosan jelzi, hogy a homlokzat külön toronyrészekből és egy oromzatos középrészből állt; ez utóbbi alig különbözött a kereszthajók eredeti homlokzataitól.

(12) Építéstörténetéhez: RADVANI, H.: Dóm sv. Mikuláša v Trnave. Vlastivedni Časopis XVIII/1969/ 116. skk.

(13) V. ö.: LUX, G.: Ágról ágra. Építészet 1944.; MAROSI, E.: Die zentrale Rolle der Bauhütte von Kaschau. Acta Historiae Artium XV/1969/ 68.

Zusammenfassung

GOTISCHE KIRCHENFASSENDEN IN UNGARN

In der gotischen Fassadengestaltung der Kirchenbaukunst in Ungarn spielt die Ausgestaltung der westlichen Teile als eines blockhaften Turmbaus gegenüber der als eine Schauwand aufgefassten Gliederung eine auffallend grosse Rolle. Diese Erscheinung ist weniger auf die weiterlebende romanische Bautradition, als auf die vorherrschende Rolle der Maurerarbeit gegenüber der Steinmetzarbeit an meisten der gotischen Bauwerke in Ungarn zurückzuführen. Die als konservativ verstandenen stilistischen Züge sind stets Folgen der bestimmenden Bedeutung der Maurerarbeit. Mit grossen Leistungen der Fassadenplanung und -Architektur ist nur im Wirkungskreis der ungarischen Bauhütten zu rechnen, und der beschränkten Ausdehnung der Hüttenorganisation entsprechend, ist der diesbezügliche Denkmälerbestand auch nicht zahlreich. Eine turmlose Giebelfassade macht ihren Eingang im 13. Jh. vor allem an Bettelordenskirchen (Schässburg-Szegesvár, Sighișoara; Bistritz-Beszterce, Bistrita; Sopron). Der Typ des Freiburger Münsterturmes erfährt im 14-15. Jh. eine grosse ungarische Nachfolge (an der St. Michaelskirche in Sopron wohl durch eine Wiener Vermittlung), und wird noch im 15. Jahrhundert von zahlreichen achteckigen Türmen über einem quadratischen Unterbau vertreten. Derselbe Typ wurde im ersten Fassadenplan mit zwei Türmen der St. Elisabethkirche von Kaschau (Kassa, Kosice) um 1400 noch benutzt, doch im Laufe der Bautätigkeit wohl unter Einfluss von Prager und Wiener Vorbildern im zweiten Jahrzehnt des 15. Jhs. ist für den Südturm ein veränderter Plan entstanden. Dieser Fassadenplan wurde erst in den 60-er Jahren des 15. Jahrhunderts verwirklicht, der Südturm ist aber unvollständig geblieben. Die Nachfolgewerke des zweiten Fassadenplans von Kaschau sind in Siebenbürgen entstanden, und haben zu Erbauung von harmonisch gestalteten, zu den Hallenkirchen von Klausenburg (Kolozsvár, Cluj) und Kronstadt (Brassó, Braşov) geeigneten Fassaden geführt.